

ВОЙНАТА НА КИР СРЕЩУ МАСАГЕТИТЕ

проф. д.ю.н. Владимир Петров,
Департамент „Право“ на Нов български университет
(за семинара „История“ на Херодот, с водещ проф. д.н. Богдан Богданов)

На разказа за тази война, в която и самият Кир е намерил смъртта си, Херодот е посветил края на книга Първа, глави 201–216 от своята „История“.

Сведенията за тази война Херодот черпи или от чужди разкази или те са плод на неговата писателска фантазия. Доказателства за такъв извод Херодот дава на много места в „Историята“, било когато предава конкретни факти за лица и събития, за които отбелязва, „че му е разказано“, „че е чул“, „че се гворело“, било когато в характерния за цялата книга стил, авторът вгражда между историческите събития достигнали до него, сведения за местонахождението на държави и народи, наименованието на местности и реки, подробности свързани с обичаи и ритуали, бит и занаяти, начин на хранене и облекло, въоръжение и методи на воюване, отношения в семейството и към деца, жени, възрастни, изразяване на почит към мъртвите и боговете. Една безкрайна съкровищница от сведения и знания, която титаничният ум и усилия на Херодот са съумели да запомнят, запишат и съхранят, за да я предадат чрез страниците на „Историята“ на нейните читатели.

Систематически разказът за войната срещу масагетите следва сведенията за завоюването на Вавилон и многобройните обичаи, които съществували и се прилагали от населението на тази държава.

Херодот на две места в „Историята“ обяснява причините, които са подтикнали Кир да предприеме войната срещу масагетите. Най-напред в глава 201 на книга Първа: у Кир след като подчинил на властта си вавилонците „появило му се желание да прибави към поданиците си масагетите.“ В тази много кратка глава, Херодот, позовавайки се на разкази достигнали до него, предава и кратки характеристики на масагетите – „този народ, разправят е многоброен и храбър; обитавал земите на изток към изгрева на слънцето на отатъшния бряг на река Араксес („История“, с. 99). В тази глава Херодот се позовава и на разкази свързани с произхода на масагетите – „има някои, които разправят, че този народ е скитски“. Това предположение ще му позволи по-нататък, в глави 215 и 216 на книга Първа, да използва без позоваване и да припише и на масагетите познати му скитски обичаи, за да съответства разказът му на възприетата от Херодот систематика, да предава и описва, наред с главното събитие – войната между двата народа и техните царе и сведения за бита и обичаите на масагетите, които, по собственото му признание, той е черпел от многобройни чужди разкази.

Причините за войната Херодот разисква и в глава 204 на книга Първа. И тук той отбелязва появилото се у Кир спонтанно желание, за да започне войната – „на Кир му се дощяло да воюва”, но изтъква и други „много и важни причини подтиквали и насърчавали Кир да предприеме този поход”. Това са според Херодот „най-напред царският му произход, чувството, че е нещо повече от останалите хора, на второ място успехът, който имал във войните; накъдето и да пожелал да се отправи и да воюва никой народ не успявал да му убегне”. („История”, с. 100”).

Най-напред Кир решил да опита да подчини земята на масагетите по мирен начин, като си послужи с хитрост. Той предложил на царицата на масагетите да му стане жена. Жена на име Томирис, станала царица на масагетите след починалия си съпруг, въпреки че имала син–Спаргаписес, който бил достатъчно възрастен, за да наследи като цар на масагетите покойния си баща, защото в разказа за войната Херодот свидетелства, че Спаргаписес е предвождал войската на масагетите в битката срещу Кир.

Трудно може да се разграничи истината за тези събития, която е достигнала по различни разкази до Херодот, от великолепната измислица конструирана в богатия на факти и събития ум на писателя-историк. Вероятно, чрез това противоборство между исторически личности от различен пол – царе и царици, Херодот, във възможно отклонение от историческата истина, е искал да изрази и нему присъщото човешко чувство на симпатия към храбрата царица на масагетите, като придаде в известен смисъл и опозоряващ характер на победата ѝ срещу могъщия Кир Велики, който като цар на персите е владял огромната територия на Азия.

Херодот и по други поводи е противопоставял владетели от двата пола, за да изрази негативната си оценка към тези царе, чието поведение е оценявал като недостойно за владетели мъже. В предходната глава 187 на книга Първа на „Историята” той се позовава на разкази за вавилонската царица Нитокрида, която в бележките към книга Първа (бел. 139) проф. Петър Димитров смята, че е измислена от Херодот. Според него вероятно Херодот е чул името на Навуходоносор, което на персийски звучи Набукодрачара и го е взел за женско, понеже завършва на буквата а. Навуходоносор е извършил големите исторически строежи, които Херодот приписва на измислената царица Нитокрида (П. Димитров, Коментари и бележки. В: Херодот. История. Издателство на НБУ, С., 2010, с. 553).

Впрочем целият разказ за „измамата, която е устроила царица Нитокрида, както и приписваните на тази измислена царица значими държавнически дела, не е изключено да са създадени от творческия гений на Херодот, за да се подиграе с Великия персийски цар Дарий, като чрез измислената измама на царица Нитокрида, бъде заклеймен за поколенията читатели на „Историята”, като користолюбив и алчен.

Царица Нитокрида си построила гробница на най-многолюдната порта на града, която стърчала високо над самите порти. Върху гробницата

били издълбани думите на завещание към царете, които след нея ще управляват Вавилон – „Ако на някого от царете след мене му липсват пари да отвори гробницата и да си вземе, колкото пари иска; иначе, ако няма нужда да не я отваря. По-добре ще е”. Гробницата останала недокосната до възцаряването на цар Дарий, когато, позовавайки се на мълвата за измислената царица Нитокрида, Херодот го е опозорил, като го е оставил чрез „Историята” в човешката памет, като ненаситен за пари и користолюбив осквернител на паметта на мъртвите, който отваря техните ковчези и ги безпокои във вечния им сън. Дарий, който според обяснението на Херодот не използвал портата, като минавал през нея, защото над главата му щяло да има мъртвец, намерил за обидно да не използва портата, а и да не вземе оставените в гробницата пари, както го приканвал надписът върху нея. Но в гробницата Дарий не намерил пари, а мъртвецът, който бил погребан в нея. Имало и надпис, който заклеявал постъпката му – „Ако не беше ненаситен за пари и користолюбив, нямаше да отваряш ковчезите на мъртвите”.

Първоначалното намерение на Кир било да завладее царството на масагетите с хитрост, като поиска за жена тяхната царица Томирис. Царицата разбрала, че намеренията му не са искрени и че Кир не я иска за жена, а чрез нея желае да отнеме и присъедини към царството на персите земите на масагетите и отпратила обратно пратениците да му предадат, че отказва да му стане жена.

Персийците тръгнали на поход срещу масагетите водени от своя цар. За да преминат през река Араксес, Кир заповядал да прехвърлят през реката мостове, по които да премине войската, а върху ладиите за преминаване през реката да издигнат бойни кули.

Войната на Кир срещу масагетите е описана от Херодот по различни сведения, които вероятно предават събитията пречупени през гледните точки на разказвачите и в значителна степен със съмнителна достоверност. Прочитът на главите от „История” посветени на войната, през погледа на човек живеещ в 21 век, който без всякакво пристрастие към която и да било от двете воюващи страни може да бъде единствено и само уважително-критичен. Векове след написването на „Историята” историческите събития от дълбоката древност, описани по такъв интересен и увлекателен начин от Херодот, не могат да не будят чувство на уважение към личността на този голям исторически писател на древността. От друга страна, на историческите му свидетелства за причините, развитието и края на войната между Кир и масагетите, основани върху разкази за описваните събития, не можем да не гледаме с почиттелно снизхождение, като към добре изградена творческа измислица, но все пак измислица. Цялата предистория на войната и нейният край са конструирани от Херодот като драматургично произведение, в което писателят-историк използва конкретния повод – войната на Кир за

завладяване царството на масагетите, за да формулира своето морализаторско разбиране за междудържавни и междуличностни отношения и неотвратимото човешко и божествено възмездие за тяхното нарушаване, свързано с прояви на подлост, вероломство, алчност и жестокост.

Томирис, в опитите си да избегне войната с Кир го приканва да не посяга на нейните територии. „Царю на мидийците, преустанови усърдието си, не се знае дали това, дето го вършиш, ще ти е от полза; спри се и си царувай над своето, овладей се и ни гледай спокойно как управляваме хората над които имаме власт”. Призив, който изначално е обречен на неуспех. Херодот в глава 204 на книга Първа, сред причините подтикнали Кир да тръгне срещу масагетите е посочил успехът, който имал във войните: на където и да пожелаел да се отправи и да воюва, никой народ не успявал да му убегне” и който успех, малко преди да тръгне срещу масагетите, му е позволил да завладее и да присъедини към царството на персите земята и народа на Вавилон.

Затова Томирис, чрез глашатаите, които пратила до Кир, продължава посланието си като предлага и условията, при които да се водят военните действия между двете държави: „Разбира се, аз знам, че няма да пожелаеш да се възползваш от тези съвети и ще постъпиш всякак, но мирен няма да стоиш. Но хайде, щом толкова сърце не те съдържа да си премериш силите с масагетите, остави тая мъка с прехвърлянето на мостовете, изчакай ни да се отдалечим от реката на три дни път и навлез в нашата земя. Ако ли предпочиташ да ни приемеш в твоите земи, ти направи същото”.

Това несрещано на друго място не само в „Историята”, но и в цялата световна история на войната, уговаряне между воюващите страни на територията, върху която ще се проведат военните действия, колкото и да изглежда нелогично, защото въвежда абсурдни „кавалерски” принципи за воюване е необходимо, за да може Херодот да разгърне цялостната, несъмнено измислена от него възстановка около войната в „Историята” и ролята на друга главна фигура на бивш цар – Крез, цар на Лидия. След завладяването на Лидия от персите, Крез станал роб на Кир, но с мъдри съвети спечелил доверието му и станал един от най-важните му съветници. Докато бил цар на Лидия, Крез не се вслушал в съвета на мъдър лидиец на име Сандане, който желяел да предпази цар Крез от опасната война срещу персите, в която той искал да се впусне: ”Царю, стягаш се да воюваш с такива хора, на които и шалварите са им кожени, и останалото облекло, което носят, също е кожено; хора, които се хранят не с каквото искат, а с каквото имат, и дето имат камениста земя. От горе на това не пият вино, ами вода и нито имат смокини, нито някакво друго вкусно нещо за ядене. При това положение, ако наистина излезеш победител, какво ще им вземеш, като нямат нищо? А ако пък те победят, прави сметка колко много блага ще загубиш! Защото веднъж вкусили от нашите блага, те ще се

привържат към тях и няма да можем да ги прогоним от тук. Да благодарим на боговете засега, че не са направили така, че персите да си наумят да воюват срещу лидийците”. („История”, глава 71, с. 52).

За разлика от Крез, когато бил цар на Лидия, Кир се вслушва в мъдрите съвети на Крез като негов роб. И Херодот дава примери за ползата, която царят на персите извлякъл от тези съвети. Такъв съвет спасил от разграбване завладения от войниците на Кир град Сарди. „А Крез седял тихо – разказва Херодот в глава 88 на книга Първа – потънал в размисъл. След някое време се огледал, видял как персите опустошавали града на лидийците и рекъл: „Царю! Да ти кажа ли какво си мисля сега или да мълча?” Кир го насърчил да каже спокойно каквото желае, а Крез го запитал: „Тая голяма тъпва какво толкова върши с такова голямо усърдие?” Кир рекъл: „Разграбва твоя град и разнася парите ти.” Крез отвърнал: „Нито моя град разграбва, нито моите пари. Те вече не са мои. Твоето грабят и отнасят.”

И след това в глава 89 на книга Първа: „Думите на Крез обезпокоили Кир и той наредил на приближените да се оттеглят. После попитал Крез какво съзирал зад това дето се вършело. Крез рекъл: „Понеже боговете ме дадоха на тебе да ти бъда роб, аз мисля, че е правилно да ти казвам, ако забележа нещо. Персите са по природа дръзки и нямат пари. Та ако ги оставиш да разграбват и да натрупват много пари, можеш да очакваш от тях ей това: награбилият се най-много да въстане срещу тебе. Затова сега, ако ти харесва, направи това, което искам да ти кажа: постави стражи от телохранителите ти при всички градски порти. Заповядай им да изземват плячката от тия дето я изнасят и да им обясняват, че уж е необходимо да се принесе десетък в дар на Зевс. Така хем тебе войниците няма да те намразят, че насила им отнемаш плячката, хем ще признаят, че постъпваш справедливо, и доброволно ще ти я дадат.”

На събирането, свикано от Кир за да изслуша съвет от неговите първенци присъствал и Крез. Той останал недоволен от предложението на първенците, да се приеме Томирис с нейната войска на персийска територия и изложил подробно своето мнение. Опитен военачалник, който като цар е управлявал Лидия и водил многобройни битки, в това число и неуспешната война срещу Кир, в която загубил царството си и личната си свобода, Крез предлага на Кир да поиска Томирис да отстъпи на три дни път в територията на масагетите и там двете войски да влязат в битка

Забележителното по своята стратегическа хитрост и държавническа мъдрост становище на Крез, как да бъде проведена битката с масагетите и защо трябва да се избягва срамното и недопустимо отстъпление на Великия цар Кир от своята територия, макар малко дълго, заслужава да бъде цитирано в неговата пълнота от глава 207 на книга Първа: „Царю, и по рано ти заявих, щом Зевс ме дал на тебе, то аз, усетя ли някаква опасност за твоя дом, да се старая според силите си да те предпазя от нея.

Моите патила, тъй като бяха безрадостни, ми послужиха за урок. Ако ти мислиш, че си безсмъртен и че предвождаш също безсмъртна войска, не си струва труда да ти излагам мнението си; ако обаче разбираш, че и ти си само човек, който стои начело на други такива човеци, то най-напред недей да забравяш за човешките работи и знай, че са като колело – то се върти и не позволява никому да има постоянно успех. Във всеки случай за предстоящото събитие аз съм на противно мнение. Защото, ако решим да приемеш неприятелите в страната си, ти ще се натъкнеш на следната опасност, а именно – ако бъдеш победен, ще загубиш освен всичко и цялото си царство. Очевидно е, че масагетите, ако победят, няма да побягнат назад, а ще тръгнат към държавата ти. Ако ли победиш, няма да спечелиш толкова, колкото ако си преминал на тяхна територия и като победител ги преследваш, докато бягат; защото ще се получи същото положение като горното, но на тяхна земя – ако победиш противниците си, навлизаш право в царството на Томирис. Освен това, от друга страна, би било срамно и недопустимо именно Кир, синът на Камбис, да отстъпи на една жена и да се оттегли от земята си. Аз мисля, че тъкмо сега трябва да преминем на другия бряг на реката и да напреднем толкова, колкото масагетите отстъпят; а от там да постъпим по следния начин и да се опитаме да ги победим. Доколкото съм чувал, масагетите не познават благата, които имат персите, нито пък някога са изпитвали големи удоволствия. Тогава да заколим за тези мъже, без да жалим, много добитък и като го приготвим, да им предложим в нашия лагер пиршество. Да им предложим освен това в изобилие и кратери с несмесено вино, и всякакви яденета. Като направим така да оставим по-слабите войници, а останалите да се върнат при реката. Ако не се лъжа, онези, като видят толкова много благи неща ще се нахвърлят върху им и за нас от там нататък остава само да покажем големи подвизи”.

Мнението на Крез се харесало на Кир. Той съобщил на Томирис да отстъпи в своята територия, както била обещала. Поверил Крез в ръцете на сина си Камбис, на когото предавал царската власт, със заръки да го почита и да се държи добре с него, ако нападението срещу масагетите не успее, и след това преминал река Араксес с войската си.

Херодот разширява разказа, свързан с военния поход на Кир, като предава един сън на Кир и прокоба на боговете, че той ще умре там, където е бил, тоест, в земята на масагетите. Сънят показвал стария син на Хюстаспес с крила на раменете, едното от които засенчвало Азия, а другото Европа. Кир видял в съня знак, че Дарий – синът на Хюстаспес заговаря срещу него и властта му и заповядал на Хюстаспес да замине обратно за Персия, за да доведе сина си и Кир да го разпита (глава 209, книга Първа). Хюстаспес не оспорил царското съновидение. Опитал се да увери Кир, че в Персия не би могло да има човек, който да заговаря срещу него, защото той е направил заробените перси свободни хора, „които

вместо други да ги управляват, сега ще властват над всички. Щом съновидението ти съобщава, че моят син подготвя бунт срещу тебе, аз ще ти го предам, за да го накажеш, както пожелаеш”. (глава 210, книга Първа). И заминал за Персия, за да затвори сина си, за разпита с Кир.

Кир очевидно е повярвал на съня за заговора за сина на Хюстаспес - срещу него и не обърнал внимание на предупреждението на божеството, което е можело да се сбъдне в предстоящите битки с масагетите.

Войната с масагетите се развива в две фази. В първата фаза тя се развива по описания от Крез план. Кир напреднал на един ден път от Араксес, след което се върнал обратно и изоставил онези войници, от които не се нуждаел. Те били нападнати от войска на масагетите, които след като ги избили, като победители, седнали да пируват с оставената от войниците на Кир храна и вино, след което заспали, упоени от виното. Персите със силната част на своята войска се върнали, нахвърлили се върху пияната и спяща войска на масагетите и избили, както и пленили голяма част от войниците. Сред пленниците бил и синът на царицата Томирис. Той се казвал Спаргаписес и предвождал войската на масагетите в битката.

Томирис, която в целия разказ за войната с Кир, Херодот обрисова чрез нейните постъпки като решителна, храбра и горда царица, изпраща вестител при Кир. „Ненаситни кръвопицецо Кир, – предава на Кир посланието на Томирис вестителят – не се възгордявай от станалото. Не се възгордявай дето с помощта на плода на лозата, с който се тъпчете и подлудявате до толкова, че като ви слезе виното в тялото, на устата ви излизат злостни думи – та не се възгордявай, дето с тази отрова и с хитрост, а не със сила в битка успя да надвиеш сина ми. Сега ме слушай добре какво те съветвам: върни ми сина и си върви ненаказан от тази земя, въпреки че престъпно изби една трета от масагетската войска. Ако не направиш това, кълна се в Слънцето, господаря на масагетите, че колкото и да си ненаситен на кръв, аз ще те напоя”.

„Престъпването на божия ред – пише проф. Б. Богданов – преминава в реалното земно престъпване на граници... От тук и идеологическата концепция, че гърците побеждават в Гръко-персийските войни, защото воюват срещу престъпили....Както става и в драматичния край на историята на Кир. Той иска да присъедини земята на масагетите и като герой от малките новели в Историята си служи с хитрост – пленява сина на скитската царица. Изтълкувано като *hybris*, която се слива с принципната *hybris* на прекаленото прекрочване на граници, това действие влече възмездие и Кир парадоксално губи сражението със скитите и погива от една жена, която поругава трупа му и го наказва за неговата ненаситност. Смисълът е ясен – по-слабото надмогва по-силното. Действителното поражение на персите при река Араксес получава екземплярно

идеологическо обяснение” (Б. Богданов, Историкът и писателят Херодот. В: Херодот. История. Издателство на НБУ, София, 2010, с. 18-19.)

Продължаването на войната между Кир и масагетите, предвождани от тяхната царица Томирис, е причинено от отказа на персийския цар да върне сина на царицата Спарагаписес и да напусне с войската си царството на масагетите. Едно трагично обстоятелство, станало причина такова развитие на войната да се окаже и невъзможно. Защото синът на Томирис, когато му отминало и се оправил от опиянението на виното осъзнал, че е попаднал в плен на Кир, помолил да му развържат веригите и щом му освободили ръцете, сложил край на живота си. Тогава Томирис – продължава разказа си Херодот, събрала цялата си войска и нападнала Кир. Според него (гл. 214 на книга Първа), тази битка е била „най-страшната от всички битки станали между варвари“. Описва и някои моменти от нея, с уговорката, че предава неща, които е научил и доколкото е могъл да научи: „Доколкото успях да науча, тя се е развила така. Отначало – както разказват – застанали една срещу друга, двете войски се обстрелвали с лъкове, а след като свършили стрелите, се нахвърлили един връз други и продължили с копия и мечове. Дълго се били и никой не искал да отстъпи. Накрая масагетите надвили. По-голямата част от персийската войска паднала на самото място, а и самият Кир бил убит, след като царувал всичко двадесет и девет години. Томирис, с пълен мех човешка кръв търсела между мъртвите персийци трупа на Кир и когато го намерила, потопила главата му в меха. И тогава у царицата проговаря и женското, майчинското чувство, на мъката по загубата на сина й. Гаврейки се с трупа на Кир, тя признава, че победата не я радва, защото смъртта на сина й я е погубила: „Аз те победих в битката и съм жива, но при все това ти ме погуби, сина ми залови с хитрост. Сега аз, както те заплаших, ще те напоя с кръв“.

Смъртта на Кир по времето, когато Херодот е събирал сведения от различни разкази за да я опише, вероятно е била обект на най-невероятни, кои от кои по-страшни и недостоверни, обяснения и истории. Самият Херодот смята разказаната от него за заслужаваща най-голямо доверие.

Огромните разстояния и територии обаче, върху които са се случили описваните от него събития, отдалечеността във времето и невъзможността да ползва по-достоверни източници и свидетелства, а е разчитал на разкази дошли през много ръце и поради това замърсени от наслагвания измислени от разказвачите, които е ползвал, правят цялата история за войната на Кир с масагетите малко вероятна. Но в нея има множество умни и красиви послания, примери за доблестно поведение и човешка мъдрост, поучителни житейски истории, къде истински, къде измислени от изобретателния ум на Херодот, които правят тази част на „Историята“ и разказа за войната, изключително интересно и струва ми се полезно четиво. Към него можем с пълно основание да отнесем находчивата и

популярна италианска мисъл *Se non e vero, e ben trovato* (Ако не е вярно, е добре измислено).

В две глави, с които завършва книга Първа на “Историята”, Херодот допълва сравнително беглите сведения, които първоначално излага за масагетите и техните характеристики като народ. В глава 215 той описва черти от живота, бита и обичаите на масагетите. Тази глава предава вероятно достоверно и в пълнота известни на автора сведения за скитите. Той самият отбелязва подобията със скитския живот и бит: “Масагетите носят облекло, подобно на скитското и водят начин на живот, подобен на скитския; бият се и на коне и без коне, стрелят с лък, хвърлят копие и обикновено носят сагари. За всичко използват злато и мед. Каквото им трябва за копията, за върховете на стрели и сагари, все от мед го правят; а за главата, коланите и ремъците през рамо, използват злато – за украса. По същия начин стои въпросът и с конете им: около гърдите им слагат медни ризници, а поводите, юздечката и начелниците украсяват със злато; желязо и сребро въобще не използват. Желязо и сребро нямат изобщо в страната си, а злато и мед – в изобилие”.

В другата - глава 216 обаче, където Херодот описва обичаите, които имат масагетите, някои от сведенията са несъмнено абсурдни и поради това неверни. В онези, все още дълбоко примитивни времена, възможно е да са съществували обичаи, които Херодот отрича да са заимствани от скитите – всеки да се жени за жена, но жените им да са общи, а мъжът масагет, ако пожелае някоя жена, след като окачи колчана си отпред на колата на жената да я люби свободно. Несъмнено измислен от Херодот обаче е обичаят, когато някой от масагетите стане много стар, близките му да го принасят в жертва и заедно с него и опечени жертвени късове на животни, да се угощават. Това било според масагетите най-благополучния край на живота. А умрелият от болест не го изяждали, ами го заравяли в земята, защото се смятало за нещастие, че не е доживял да бъде принесен в жертва.

Масагетите не сеели нищо. Живеели от добичета и риба, която ловели в големи количества от река Араксес. Пиели мляко. Единственият бог, който почитали било слънцето, на което принасяли в жертва коне, защото, при жертвоприношение, желали да дадат на най-бързия бог най-бързото от всички смъртни създания.

Разказът за войната на Кир с масагетите, струва ми се, няма да бъде достатъчно пълен, ако не отразим сведенията за смъртта на Кир, появили се много години след “Историята” и които опровергават версията на Херодот за смъртта на персийския цар.

Херодот описва смъртта на Кир с подробности, за които няма достатъчно достоверни сведения. Такива сведения в историята за царуването на Кир, можем да свържем с поредната Гръко-персийска война, когато Александър Велики, след победата над персите, разграбва и

разрушава Персеполис. От достигналите до наши дни сведения се установява, че той посетил гроба на император Кир Велики и заповядал на един от своите военачалници – Аристокболус да влезе вътре. Там Аристокболус намерил златно легло, маса със съдове за пиене, златен ковчег, значително количество одежди и орнаменти, обковани със скъпоценни камъни. Намерил и надпис върху гроба, който гласял: “Пътнико, аз съм Кир Велики. Аз дадох на персите една империя и владях Азия. Затова не ми завиждай за този гроб”.(Иран. Кратък поглед. С., 1997, с.79).